

Імагологічна візія України Юзефа Лободовського

Ольга Вознюк

Імагологічний образ українця у польській літературі був присутній здавна, очевидно, що він зазнавав змін залежно від історичних обставин. Яскравим прикладом активного пропагування позитивного міфічного образу України була так звана «українська школа» в польському літературознавстві. Останнім представником цієї школи називають Юзефа Лободовського – поета, який у повоєнний період на тлі негативного стереотипу українця в польському суспільстві представив у своїй творчості новий погляд на українця як Іншого.

Дослідженню образу України у творчості Лободовського присвячені статті української дослідниці Е. Циховської, а також польських дослідниць І. Шиповської, А. Якубовської та ін. У нашій розвідці цей образ уперше розглядається крізь призму імагологічного аналізу. Такий підхід є актуальним у контексті вивчення культурного діалогу між польською та українською націями.

Ю. Лободовський був відкритий на культуру Іншого. Цьому сприяло його становище поета-емігранта й вимушені переїзди з батьками у дитячому віці. Відкритість на українську культуру була зумовлена походженням Ю. Лободовського родинним: за зізнаннями самого письменника його предок був козаком. Польська дослідниця Я. Савіцька зазначає, що в листі до неї поет писав: «Ataman Łoboda [...], to istotnie mój protoplasta, ale nie ma nic wspólnego z historycznym Łobodą [...]. Nazwisko to było bardzo

w Ukrainie rozpowszechnione. Bliższych danych o moim przodku znam bardzo mało, wiem, że brał udział w bitwie pod Chocimiem (1621) po czym zmienił religię i ożenił się z polską szlachcianką. Otrzymał indygenat»¹. Отож, Лободовський поставив собі нелегке завдання – примирити у собі поляка та українця, залишаючись вірним сином обох батьківщин.

Зацікавлення письменника Україною, українською культурою спостерігається ще з раннього віку. У зв'язку з тим, що його батько був полковником російської армії, Ю. Лободовський 1917–1922 рр. провів з матір'ю та сестрами в м. Єйську на Кубані, де й навчився української мови та українських звичаїв від місцевих козаків. Це був його перший безпосередній контакт із культурою українця-Іншого. Письменник згадував, що батько наказував йому пам'ятати про українське походження, «адже треба, щоб дійшло до порозуміння між народами»².

На нашу думку, програмною збіркою з української тематики була «Złota Gramota» (1954), яка вийшла у Парижі у видавництві Літературного інституту Є. Гедройця. Польська дослідниця І. Шиповська припустилася помилки, перекладаючи слово «грамота» у назві збірки як «літера»³. Така помилка цілком змінює сенс назви, яка має символічне значення. Золотими грамотами називалися звернення, які писали поляки до українських селян, щоб заручитися їхньою підтримкою в боротьбі проти російської імперії у час польського повстання 1863 р. – одного з найважливіших в історії становлення польської нації та формування громадянського суспільства. Хоч тоді українці не підтримали цих закликів, польський поет акцентує на самому зверненні до українців на знак примирення двох сусідніх народів. Прив'язуючись таким чином до подій 1863 р., автор намагається змінити

¹ Sawicka J., Świadomość kresowa Józefa Łobodowskiego // *Józef Łobodowski rzecznik dialogu polsko-ukraińskiego* / Red. L. Siryk, J. Święcha. – Lublin, 2000. – S. 9.

² Шиповська. І. Похвала Україні Юзефа Лободовського // Лободовський Ю. *Пісня про Україну*. – Львів: Каменяр, 1996 – С. 9.

³ Szybowska I. *Od «Atamana Łobody» do «Seniora Łobo»*. – Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 2001. – S. 164.

хід історії – він розраховує на позитивний відгук українців. Отож, заклик до Іншого-українця, що лунає з віддалі століття, набуває в поезії Лободовського нового виміру і нової сили всупереч історичному минулому.

Україну письменник називає матір'ю, вона стає тією землею, до якої поет повертається у спогадах наче до втраченого раю, до своєрідної Аркадії. Однак простір дому в Лободовського розмитий⁴: домом для нього є увесь космосвіт, наповнений знаками минулого і локалізований на терені України. Українська земля стає також пунктом ревізії власного життєвого шляху, на чому наголошує польська дослідниця А. Якубовська-Ожуг⁵.

Письменник неодноразово використовував прийом контрастної візії України як своєрідної Аркадії та пекла на землі, підкреслюючи трагізм української історії.

Тебе, медомолчна, і бурякова, і пшенична,
тебе хвалю, Україно, щоденна в муці одвічній,
заплакана сирото, мачухо власним дітям,
солдатко, в касарнях чужих кольбами штовхана, бита...⁶

Візія України у деяких віршах Лободовського нагадує ідеалізацію польського романтичного стереотипу України:

...tam piosenka o Hryciu, malowanie misternie talerze,
chusty szyte jedwabiem, szarawary szerokie jak morze,
złote łany pszenicy, stada wołów w jarugach i bułkach,
źrebiec rwący się w przestrzeń i czy lepiej komu, czy gorzej
na weselach i stypach strumieniem się leje gorzałka⁷.

Проте поет упроваджує контраст до цієї ідилії, чим ще більше акцентує її трагізм:

⁴ Jakubowska-Ożóg A. *Poezja emigracyjna Józefa Łobodowskiego*. – Wyd. Uniwers. Rzeszowski, 2001 – S. 166.

⁵ *Ibid.* – S. 182.

⁶ Лободовський Ю. Похвала Україні // Лободовський Ю. *Пісня про Україну*. – Львів: Каменяр, 1996 – С. 37.

⁷ Łobodowski J. Duma o atamanie Petlurze // Łobodowski J. *Złota Hramota*. – Paryż: Instytut Literacki, 1954 – S. 128.

Ukraina niewolna, wróg ją depcze Moscus Immicus!
Ukraina zielona, rozruszana po jarach i polach,
stygnie w mroźnej zawiei, zamiera bez krzyku,
wypatruje w rozpaczy, gdzie wola jej i gdzie dola...⁸

Вагомий вплив на рецепцію України та загальне історіософське розуміння українськості у поезії Лободовського мав Є. Маланюк, на чому наголошує Е. Циховська⁹. Це прочитується, зокрема, і в негативному ставленні до Росії в українському контексті, і в сприйманні України як стражденної землі, що сама спричинилася до свого підневільного становища через байдужість. Сповнений протиріч образ української землі еволюціонує навіть у межах одного вірша: поет розпочинає похмурою візією українського буття, проте завершальним акордом провіщає постання незалежної України. Наприклад, у «Пісні про Україну» ліричний герой вірить у те, що Україна воскресне, незважаючи ні на що. Отже, віра у майбутнє переборює катастрофічні настрої.

...з провінції ти змінишся в вітчизну,
відвалиш геть верству німої глини...
Мільйоном вольт ударить серце
воскреснутої України!¹⁰

Ю. Лободовський присвятив Є. Маланюкові поему «Hellada Scytujaska», яка стала своєрідним відгуком на історіософську поезію українського письменника, що помітно, зокрема, в образі українця-Іншого. Як зазначає Е. Циховська, у поемі автор створює особливий часопростір, який характеризується накладанням різних часів та подій – це новий простір існування України, Польщі і Греції, «автор сакралізує саму Україну, покладаючи на неї роль Месії – моста між Сходом і Заходом»¹¹.

⁸ *Ibid.*

⁹ Циховська Е. Міфологізований світ поеми «Hellada Scytujaska» Ю. Лободовського // Циховська Е. *Поезія Євгена Маланюка і Польща: компаративні аспекти*. – К.–Ніжин: ТОВ «Видавництво “Аспекі-Поліграф”», 2006 – С. 95–123.

¹⁰ Лободовський Ю. *Пісня про Україну // Пісня про Україну*. – С. 61.

¹¹ Циховська Е. Міфологізований світ поеми «Hellada Scytujaska» Ю. Лободовського // Циховська Е. *Поезія Євгена Маланюка і Польща: компаративні аспекти*. – К.–Ніжин: ТОВ «Видавництво “Аспекі-Поліграф”», 2006 – С. 97.

Ліричний герой поезій Лободовського позиціонує себе нащадком українців («Нашадак твоїх синів, що смагли, із степу прийшовши»¹²), підкреслюється своє ставлення до України – «духовної батьківщини», «найпершої отчизни» («Будь, отчизно моя найперша, поворотна отчизно, здорова»¹³). Наратор відчуває себе розірваним між двома батьківщинами, які намагається примирити у своєму серці («мовби хотів я дві батьківщини об'єднати / веселою перемир'я, хоч сам – роздертий навпіл»¹⁴) і звертається з проханням до України визнати його власним сином («і сином признаєш своїм, як не нині – / в прийдешніх днях, поета, що ляхом був, та славив тебе у піснях»¹⁵). Отже, Україна постає як Інша земля, Інша батьківщина, яку сам ліричний герой називає першою. Проте поет вагається, намагаючись примирити у собі дві душі двох націй, він називає Україну також «moja bliższa i dalsza ojczyzna»¹⁶. Знаменно, що Україна промальовується своєрідною «малою батьківщиною» за вибором. Ірена Шиповська висловила думку, що Україна була для Лободовського «містичною батьківщиною»¹⁷. Можемо ствердити з певністю, що Україна була для польського поета духовною батьківщиною, яку він сам обрав для себе, відчуваючи духовний зв'язок з українським народом через предків.

В одній із поезій Лободовського наратор апелює до свого історичного предка – отамана Лободи, страченого в Царгороді, – підкреслюючи свою і його нелегку долю:

Хвала ж тобі, отамане,
і рукам твоїм тугожилим.
– Кличу здалека:
Слухай! –
Онук і наслідник твій...
Світ не стелив нам пухом,

¹² Лободовський Ю. Похвала Україні // *Пісня про Україну*. – С. 37.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само. – С. 41.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Łobodowski J. *Dumy wołyńskie* // *Op. cit.* – S. 28.

¹⁷ Szypowska I. *Od «Atamana Łobody» do «Seniora Łobo»*. – Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 2001. – S. 9.

та чолом ми йому не били,
з нас кожен у колі друзів
був Бог і вельможа свій¹⁸

Образ України, на нашу думку, автор не розглядає у вузьких рамках власне «малої батьківщини», тобто місця, де людина народилася та виховувалася. Навпаки, Україна у Лободовського позиціонується насамперед як Інша батьківщина – духовна, предківська, як генетична пам'ять роду, що передається від покоління до покоління. У цьому імагологічному вимірі рецепції України як Іншої батьківщини виокремлюється ще одна вагомá проблема, а саме проблема рецепції генетично спорідненого Іншого. Хоча Лободовський виховувався у польській культурі, проте генетичну пам'ять про козацьке походження підтримував його батько. Отже, відкритість на сприйняття Іншого-українця зумовлюється специфічним генетичним кодом поета. З одного боку, така генетична спорідненість несе в собі особливу відкритість та зацікавленість у культурі предків, але з іншого, вона не є «чистою» спорідненістю в імагологічному розумінні.

Своєрідним центром, з якого поет оглядає Україну, є Волинь, що постає особливим топосом, магічним простором, у якому для ліричного героя акумулюється вся Україна та навіть увесь світ. Волинь – це ідилічне місце, тут природа поєднана з міфом і творить особливий часопростір, де існують поряд і світ тіней, і реальність.

струни бджіл заховались у квітучих акаціях,
скрипки лип заспівали. Як музичні скрині
всі хати. А дерева, як шумна овація
ясному сонцю. В дубовім начинні
хміль пінує, а свист паротягів на станціях
подорожніх зове у мандрівки барвисті.
І знову ночі. Солов'їні, зористі¹⁹.

У поемі «Киселин» Лободовський змальовує ідилію Волині, використовуючи романтичний прийом: наратор уві сні блукає

¹⁸ Лободовський Ю. Кінь отамана Лободи // *Пісня про Україну*. – С. 93.

¹⁹ Лободовський Ю. Киселин // *Пісня про Україну*. – С. 109.

волинською землею, глибоко відчуваючи усі потаємні місця цієї землі, де живуть душі померлих, та зливається з природою, перетворюючись у джмеля.

і вливали у серце. Йшов, як зірка, юний
я в промінні сонця. Тягнула м'яч вдалеч,
полонивши, зелена Волинь, і мріяв я, сонний,
мов той зморений джміль, що заснув на долоні²⁰.

Яскраво простежується у цих рядках паралель до Б.-І. Антонича («Антонич був хрущем і жив колись на вишнях» («Вишні»). Додамо, що Лободовський був знайомий з творчістю українського поета. Загалом, притаманні Антоничу настрої єднання з природою та вітальний оптимізм, на нашу думку, прочитуються в деяких поезіях Лободовського.

Одним з аспектів візії України є маркер сакральної землі, де народжується Ісус Христос та зустрічаються Мадонни різних країн. Україна є цим місцем як багатостраждальна земля та як земля нової надії, яка воскресне і дасть світові благу вість. Центром сакральної України є та-таки Волинь, вона постає в образі Єрусалимської землі. У колісковому ритмі автор розповідає таємницю поліської землі:

Хвилі, хвилі, колісанка ніжних тростин,
Єрусалимський Поліський сріблясто-синій.
Спить наймиліший в колісочці Син,
місяць над ним зійшов золотим короваем;
шепоче старі молитви і слова предивні
Найсвятіша Мадонна Почаївська...²¹

Слід зауважити, що маркер сакральності підсилюється перенесенням біблійних подій в контекст українських реалій. Автор позиціонує Україну як надзвичайно багату, плодовиту землю, наділену своєрідним магічним кодом, який піддається до розшифрування лише обраним. Метафора трьох царів зі Сходу, що ідуть з дарами, підкреслює особливу сакральність української землі:

²⁰ Там само. – С. 111.

²¹ Лободовський Ю. Видіння // *Пісня про Україну*. – С. 73.

²² Лободовський Ю. Похвала Україні // *Пісня про Україну*. – С. 39.

Мов три Маги святі, Полудне, Захід і Схід
зносять вугілля і сіль, манган, залізо і циниу.

Ах, може, багатства ті всі якраз не дають цей світ змінити їм в Україні!²²

Особливої уваги в контексті рецесії України у поезії заслуговує, на нашу думку, образ Матері Божої, Мадонни. Символ Богородиці високо шанований в різних культурах, проте важливі власне ті півтони, якими відрізняють її рецесії, творять інтерпретаційне мереживо, що завжди захоплює як авторів, так і дослідників. У Лободовського Мадонна/Матір Божа має багатоаспектне прочитання, на чому наголошує сам автор. Так, Богородиця у вірші «Widzenie» виступає у двох іпостасях: шляхтянки, тобто персонафікованого символу Польщі, та українки – Матері Божої Почаївської – символу України. Ці іпостасі втілюються в образах дівчат, які розповідають одна одній про біди, що діються на їхніх землях:

«Сестро бідна Почаївська, не кажи нічого,
жалю не покажуй, ні скорботи своєї...
Я була у струених містах, на сільських дорогах;
незліченні там трупи – матері і діти,
повні ліси псалмів і молитви святої,
більше нині нещастя на світі,
ніж води у Горині зеленій,
більше туги, ніж хмар понад Случчю...»

І пішли, плачучи, у ліси:
Остробрамська шляхтянка й проста чередниця²³.

Прикметно, що ці постаті звертаються одна до одної «сестро», таким чином автор прагнув підкреслити не лише дружні відносини, а й спорідненість українців та поляків.

Зауважмо, що подібний образ України оспівав П. Тичина у вірші «Скорбна Мати», де Мадонна втілюється в образі земної жінки-матері, яка тужить і за Сином, і за Україною, її долею:

Проходила по полю,
В могилах море мріє —

²³ Лободовський Ю. Пісня про Україну // *Пісня про Україну*. – С. 75.

Назустріч вітер віє:
 Христос воскрес, Маріє!
 Христос воскрес? — не чула,
 Не відаю, не знаю.
 Не будь ніколи раю
 У цім кривавім, краю²⁴

Тож, можемо твердити про вплив на імагологічну рецепцію України Лободовського творчості П. Тичини, якого польський письменник перекладав та про чию поезію писав критичні статті.

Богородиця постає також в образі покровительки козаків і українського народу, саме до Богородиці (вживає письменник і українську назву) звертається поет, прохаючи натхнення, щоб його слова долинули до сердець українців і поляків:

Panno święta, co stopy oparłszy na głowie węża
 Ręce błogosławiące kładłaś na naszych owręczach.
 Boharodycio Preczysta, patronko barskich rycerzy,
 w imieniu której lud Twój na każdy ważył się hazard,
 spraw, abym słowem celnym w serce uderzył...²⁵

У поезії Лободовського, як і в апокаліптичних пророцтвах, на думку А. Якубовської-Ожуг, з'являються передвісники зла²⁶. Проте, на нашу думку, ці образи можна трактувати як один із романтичних прийомів, які активно використовує автор. Польська дослідниця наголошує на важливості ночі у біблійних мотивах Лободовського, оскільки саме вночі народився Син Божий, на світанку воскрес Ісус Христос.

Однак ніч органічніше вписується в романтичні прийоми, оскільки всі важливі події у поезії Лободовського відбуваються саме цю пору доби, причому супроводжуються яскравими романтичними символами тривоги, насамперед буйним вітром, кривавими зорями, червоним місяцем та ін. Отже, романтичний підхід переважає у творчості письменника.

²⁴ Тичина П. Зібрання творів: У 12 т. — К: Наукова думка, 1983. — Т. 1. — С. 72.

²⁵ Łobodowski J. Wrota Kijowskie // *Op. cit.* — S. 108.

Візія єднання двох батьківщин поета проектується на примирення України та Польщі, розділених минулими конфліктами. Наратор акцентує увагу читача на прощенні та примиренні, щоб розпочати нову сторінку в історії обох народів.

Забути все, що серце горем тисло,
знов піснею Дніпро з'єднати й Віслу,
в майбутнє юний випрямити шлях...²⁷

Автор пророкує єднання не лише на щаблі високої культури, а насамперед на рівні людей, щоб воно не було штучним або накинута згори. Поєднуються трудівники обох країн, бо брат відчує брата. У поемі «Złota Hramota» ліричний герой звертається до Ісуса Христа і просить прощення за братовбивчі війни:

W imię potrzeby rycerskiej i męstwa
odpuść nikczemnym bratobójczym czynom,
wielkim tchem odkupienia, płomieniem zwycięstwa
wstań ponad Polszczą i Ukrainą,
objaw się w chmurach łyskającą twarzą,
uchwyc dłonią za włosy wylękle i dyktuj.
Niech nas nawiewa i ogniem porażą
złote litery Twojego werdyktu!²⁸

Мотив примирення українського та польського народів стає для письменника основоположним. У своєрідному творчому заповіті Лободовський звертається до поляків з проханням виконати його останню волю і прийняти українця-Іншого:

Vom pragnął, aby znowu w wasze dwory
wchodziły stepów pieśni. Byście złotym miodem
pili za starą hetmańską ugodę
i lacki upór, do myśli nieskorny,
ku krwią nieodkupionym wywiedli kurhanom²⁹.

²⁶ Jakubowska-Ożóg A. *Poezja emigracyjna Józefa Łobodowskiego*. – Wyd. Uniw. Rzeszowski, 2001 – S. 56.

²⁷ Лободовський Ю. Пісня про Україну // *Пісня про Україну*. – С. 43.

²⁸ Łobodowski J. *Złota Hramota* // *Op. cit.* – S. 170.

²⁹ Łobodowski J. *Testament mój* // *Op. cit.* – S. 153

Еволюцію візії примирення українців та поляків можна простежити у вірші «Rocznice majowe», який складається з трьох частин, написаних у різні періоди життя письменника. Перша частина написана у Варшаві у квітні 1939 р. Тут є образ польського панування на теренах України ще за давніх часів, коли «polskie żelazo / było w kijowskie poszczerbione wrota»³⁰. Загалом катастрофічна візія переважає у тій частині, де привиди минулого не дають можливості для майбутнього розвитку. Завершується частина рядками

Dłoń przerażona epitaphium pisze,
gdy próżno mówią do ogluchłych w pysze
powrotne widma odrzuconych rocznic³¹.

Друга частина написана через 5 років у Мадриді, у квітні 1944 р. З боєм у серці ліричний герой зауважує, що

Nawzajem podeptani od tych samych wrogów,
ani nam wspólna zguba we łbach nie wytrzeźwi,
więc z nożem bratobójczym stajemy na progu³².

Наратор розчарований, що не збулося передбачення про те, що в степу зйдуться мирно два вершники – український і польський. Гіркота розчарування охоплює ліричного героя, оскільки знову повторюється та сама історія, ті самі чвари. Наратор іронічно засуджує вихваляння злочинами:

I wystawimy na targ nasze zbrodnie,
czubiąc się o to, która z nich jest większa.
Zacniemy własną głupotę upiększać
Krwią na próżno przelaną³³.

Третя, завершальна частина написана у Парижі у квітні 1950 р. Знову з мороку минулого постають недоброзичливці, які провокують ворожнечу, проте з глибин віків оживає міф єднан-

³⁰ Łobodowski J. Rocznice majowe // *Op. cit.* – S. 120.

³¹ *Ibid.* – S. 122.

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.* – S. 123.

ня, який дає надію на майбутнє порозуміння та братерське примирення:

Oto znowu ti grają stepy rozśpiewane,
spotykają się marszałek z hetmanem,
droga jest prosta i nikt z niej nie zbacza.
Wiatr czarne chmury znad skroni przegonił,
idziemy – serce przy sercu, dłoń w dłoni –
minione winy nawzajem przebaczać³⁴.

Отже, можемо простежити, що перша частина вірша, написана у Варшаві, загалом витримана у похмурих барвах, у центрі оповіді лежить братовбивчий конфлікт. У другій частині, створеній уже на еміграції, у Мадриді, за рік до закінчення війни – коли Польща разом із усією територією України уже перебувала під радянським пануванням, з'являється образ невільників, потоптаних одним ворогом, які, проте, замість об'єднатися в боротьбі проти нього, далі згадують один одному кривди. Завершальна частина, написана у Парижі, демонструє, що з глибини віків оживає міф єднання, який дає надію на примирення двох народів. Діахронна та просторова системи координат демонструють змінну візію українсько-польських стосунків. Кожна наступна частина віддалена в часі від попередньої в середньому на 5 років, за цей час змінювалась історична ситуація, автор писав твір у трьох різних містах і державах. При цьому зміна часу і місця давала не лише нову перспективу, але й надихала на нові роздуми. У третій частині над похмурими барвами братовбивчої війни уже домінують промені призахідного сонця, яке замальовує небо, костели та ясени у теплі кольори. На нашу думку, на такий образ надихнув поета сам Париж, оспіваний письменниками багатьох країн як ліричне місто, сповнене красою та натхненням. Таким чином, зміна часопросторової перспективи змінила візію долі України.

У поезії Лободовського імагологічна візія України бачиться не лише крізь призму слов'янськості та сусідства. Інший-українець – це також Інший з відмінної культури. Отже, щоб

³⁴ *Ibid.* – S. 126.

поєднатися з українцем-Іншим-слов'янином, недостатньо прийняти Його слов'янськість, потрібно зрозуміти Його відмінний культурний код, який ґрунтується насамперед на візантійському християнстві. Лободовський не відчуває труднощів зі сприйняттям Іншого-українця у цьому ракурсі, оскільки він пам'ятає про своє козацьке походження. Врешті, володіння українською мовою відкрило йому шлях до широкої рецепції українця-Іншого. Передусім Україна для письменника постає в образі духовної батьківщини, до якої він ішов протягом усього життя. Одним із основних мотивів стає мотив сакралізації українського простору. Поєднуючи у собі два різні національні начала, Лободовський намагався примирити українців та поляків, наголошуючи позитивних моментах у спільній історії. Розуміння національних особливостей українця як Іншого відкрило нову перспективу для діалогу та порозуміння двох націй у творчості письменника.